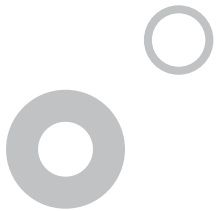

ЧАСТИНА ПЕРША

У якій ми дізнаємося про різноманітні теорії того, як бути хорошими людьми, від трьох головних шкіл західної моральної філософії, що виникли протягом останніх 2400 років, плюс купу інших цікавих штук, і все це лише на менш ніж ста сторінках

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Чи варто бити друга в обличчя, коли не маю на те причини?

Ні, не варто. Такою була ваша відповідь? Чудово. Поки що вам усе добре вдається.

Якби спитати в тисячі людей, чи вважають вони за нормальне бити друзів в обличчя, не маючи на те жодної причини, закладаюся, що вся тисяча відповіла б «ні»¹. Ця особа — наш друг. Він не зробив нічого поганого. Тому нам не варто бити друга в обличчя. Але дивність запитання «чому ми не маємо цього робити?» полягає в тому, що, хай яка очевидна не була б відповідь, нам може бути складно її сформулювати.

«Тому що це, ну... погано».

Навіть таке кинуте поспіхом елементарне пояснення дивно підбадьорює: воно означає, ніби ми знаємо, що в цієї дії є етичний складник, і визначили, що це начебто... «погано». Але щоб стати кращими людьми, ми потребуємо надійнішого пояснення, чому не маємо цього робити, ніж просто «тому що це погано».

Розуміючи справжню етичну теорію, яка пояснює, чому це погано, ми зможемо інформованіше діяти в ситуаціях, що не такі морально очевидні, як «Чи варто бити друга

¹ Якби я проводив це опитування онлайн, відношення, мабуть, було б 70/30 на користь того, щоб бити друзів в обличчя без жодної причини. Інтернет — жахливе місце.

в обличчя, коли не маю на те причини?». А більшість ситуацій узагалі-то такі і є.

Вочевидь можна було б почати з того, що так звані *хороші* люди взагалі-то не роблять подібних речей, а *погані* роблять, а ми ж прагнемо бути хорошими. Тоді варто дати краще означення того, що таке «хороша людина», але це складніше, ніж здається. Початкова ідея серіалу «У кращому світі» полягала в тому, що «погана» жінка, яка мала егоїстичне й доволі жорстоке до інших життя, через бюрократичну помилку потрапляє в райське потойбіччя, де приречена провести ідилічну вічність поряд із найкращими людьми всіх часів — людьми, які присвячували життя розмінуванню територій і боротьбі з бідністю, тоді як вона впродовж усього життя смітила, брехала всім, цинічно продавала фуфломіцин стурбованим літнім людям. Налякана ймовірним викриттям, вона вирішує *стати* «хорошою» людиною, щоб зберегти вигідне становище. Я думав, що це прикольна ідея, але доволі швидко зрозумів, що уявлення не маю про те, що насправді означає бути «хорошим» чи «поганим». Я міг без проблем назвати «добрі» та «погані» вчинки:

ділитися — добре;
убивати — погано;
допомагати друзям — добре;
бити друзів в обличчя без жодної причини — погано,

але що лежало в основі такої поведінки? Яка всеохопна універсальна теорія могла б розтлумачити про «хороших» і «поганих» людей? Шукаючи її, я заблукав — і це привело мене до моральної філософії, яка привела мене до продюсування серіалу, а це привело до написання книжки, у якій на двадцяти двох

сторінках я намагаюся пояснити, чому безпричинно заїхати в обличчя вашому другу — це не круто.

Філософи описують «хороше» та «погане» купою різних способів, і в цій книжці ми розглянемо багато з них. Деякі годяться для концепцій добра та зла з погляду *вчинків*: вони кажуть, що добрі вчинки відповідають певним принципам, які ми здатні виявити і яких можемо дотримуватися. Інші кажуть, що добрий учинок той, який створює найбільше задоволення й найменше страждання. Одна філософія навіть стверджувала, що бути добрим — це бути якомога більш егоїстичним і дбати лише про власні інтереси. (Чесно. Вона так казала.) Але перша теорія, про яку поговоримо, найстарша з Великої трійки, «етика чеснот» — намагається відповісти на запитання, яке спершу загнало мене в глухий кут: що робить *людину* хорошою чи поганою?

Фахівці з етики чеснот визначають хороших людей як таких, що мають певні риси («чесноти»), які деякий час культивували та відточували. Тож вони не просто їх мають, а *певною* *потрібною* *мірою*. Звучить доступно, так?

Хоча... перед нами одразу постає сотня інших запитань: які риси? як їх здобуваємо? як визначаємо, коли їх здобули? Таке постійно трапляється у філософії: щойно ви поставили питання, маєте відступити й поставити п'ятдесят інших лише для того, щоб бути певними, що ставите *правильне* питання й розумієте, чому взагалі питаєте. А далі ви повинні ставити запитання вже всередині *тих* питань, віддаляючись і збільшуючи охоплення, стаючи дедалі фундаментальнішим у дослідженні, аж поки німецький фашист не починає з'ясовувати, чому взагалі існують «речі».

Нас також може цікавити, чи є універсальний спосіб визначити «хорошу» людину. Зрештою, як писав Філіп Пулман, «люди надто складні, щоб носити на собі прості ярлики».

Ми всі — надзвичайно індивідуалізовані результати поєднання природи та виховання — складні переплетіння вроджених особистісних рис, засвоєного від учителів, батьків і друзів, життєвих уроків від Шекспіра² та / або фільмів «Форсаж»³. Чи можна описати набір рис, які *кожен* із нас мусить мати в певному необхідному обсязі, щоб усі ми стали «хорошими»? Щоб відповісти на це запитання, потрібно забути все, чого нас навчили: ми маємо повернутися на перший рівень, розібрати себе, а потім скласти знову, чіткіше розуміючи, що й чому ми взагалі робимо. І допоможе нам у цьому Арістотель.

«Золотий потік красномовства»

Арістотель жив у 384—322 рр. до н. е. і написав найважливіші речі про найважливіші штуки. Якщо хочете відчутти сором за свої жалюгідні досягнення, гляньте сторінку Вікіпедії про нього. Вважають, що до нас дійшла менш ніж *третина* всього того, що він написав, але й цей спадок охоплює такі теми, як етика, політика, біологія, фізика, математика, зоологія, метеорологія, душа, пам'ять, сон і сновиддя, красномовство, логіка, метафізика, політика, музика, театр, психологія, кулінарія, економіка, бадмінтон, мовознавство, політика та естетика. Цей перелік такий довгий, що я *тричі* підсунув вам у ньому «політику», а ви навіть не помітили. І бровою не поворухнули, коли сказав, що він писав про «бадмінтон», якого, звісно, не було в четвертому столітті до н.е. (Я сильно сумніваюся, що Арістотель писав про кулінарію, але якщо скажете мені, що він накатав

² «Люби всіх, довіряй небагатьом, не роби зла нікому».

³ «Байдуже, що під капотом. Має значення лише те, хто за кермом». А ще: «Я заб'ю зуби так глибоко у твою горлянку, що тобі доведеться встромляти зубну щітку собі в зад, щоб їх почистити». У цій франшизі їх безліч.

манускрипт на чотири тисячі слів про те, як приготувати ідеальне курча в пармезані, і очима не поведу.) Його вплив на історію західної думки годі переоцінити. Цицерон навіть відгукувався про арістотелівську прозу як про «золотий потік красномовства», і це *неймовірно* крута оцінка вашого письма з вуст знаменитого політика та оратора. (Хоча взагалі-то притримай коней, Цицероне, щось ти аж надто запалився.)

Утім, у цій книжці нас цікавитимуть тільки погляди Арістотеля на етику. Його найважливіша праця на згадану тему має назву «Нікомахова етика» на честь чи то його батька Нікомаха, чи сина Нікомаха, а може, на честь іншого хлопця на ім'я Нікомах, який подобався йому більше, ніж власні батько та син. Щоб пояснити, що робить *людину* хорошою, і не зосереджуватися на тому, що ця людина *робить*, потрібні кілька кроків. Арістотелю необхідно визначити: (1) які властивості мають бути в хорошій людини, (2) скільки їх має бути, (3) чи кожен здатен мати ці властивості, (4) як їх набути і (5) який це матиме вигляд (чи як це відчуватимуть), коли справді їх набудеш. Це довгий перелік, тож слідування за аргументами потребує трохи терпіння й часу. Теорії деяких мислителів, з якими ми ознайомимося пізніше, можна цілком задовільно пояснити кількома реченнями. Натомість Арістотелева етика — то щось ближче до приміської електрички, яка робить часті зупинки. Але це приємна подорож!

Коли прибуваємо на станцію «Хороша людина»?

Це може здатися дивним — починати з останнього питання з перелічених у попередньому абзаці, проте саме так робить Арістотель. Найперше він визначає кінцеву мету — саму мету

нашого життя, те, на що ми націлені. Так само молодий плавець визначив би олімпійське «золото» як мету, що символізує для нього «максимальний успіх». Арістотель каже, що це щастя. Це *telos*⁴, або мета, людського буття. На мій погляд, його аргумент щодо цього доволі вагомий. Є речі, які ми робимо для чогось іншого: наприклад, працюємо, *щоб* мати гроші, або тренуємося, *щоб* стати сильнішими. Є також хороші речі, яких ми прагнемо, зокрема здоров'я, честь чи дружба, — *тому що* вони роблять нас щасливими. Але щастя тримає пальму першості в переліку «речей, яких ми прагнемо» — воно не передбачає жодної мети, крім себе. Це те, якими хочемо бути, просто... *щоб бути такими*.

Технічно в грецькому оригіналі Арістотель вживає незрозуміле слово *eudaimonia*, яке часом перекладають як «щастя», а іноді як «благоденство»⁵. Мені до вподоби «благоденство», бо воно обіцяє більше, ніж «щастя». Ми тут говоримо про кінцеву мету людства, тож «особа, яка *благоденствує*» звучить так, наче вона більш вдоволена, цілісна та саяна, ніж просто «щаслива» особа. Буває багато моментів, коли я щасливий, але не так, *щоб* відчувати *благоденство*. Наприклад, мені складно уявити більше *щастя*, ніж дивитися баскетбольний матч та поїдати пачку *Nutter Butter*, але невже я так *благоденствую*? Чи це мій максимально можливий рівень блаженства?

⁴ *Telos* — дуже важлива концепція в давньогрецькій філософії. Її прикметникова форма, «телеологічний», — це слово, уживаючи яке, ви здаєтеся дуже розумним, тому рекомендую робити це за першої нагоди. Шоразу, як хтось у філософській дискусії казатиме щось, чого ви не розумієте, можете відповісти: «Чи не варто нам подумати про це в телеологічних термінах?», і ваш бесідник глибокодумно кивне: «Гм, так, чудова ідея».

⁵ Намагаюся не вживати слово «еудаймонія» в розмові, переважно тому що ніколи не впевнений, чи вимовляю його правильно. «Еу-дай-МОН-і-а» чи «ев-даі-МОН-і-а», чи «еу-дай-мон-І-я»? Ніколи не знаю напевне, і шораз, промовляючи це вголос, як оце зараз Тоддові під час зум-конференції, якось ковтаю те слово або вдаю, ніби кашляю, *щоб* він не помітив.

Невже це альфа й омега всього, на що я здатен? (Мій мозок увесь час намагається відповісти «Так!» на це риторичне запитання, але якщо це так, то це якось сумно для мене, тому просто продовжу.) Насправді Арістотель передбачав цю проблему та розв'язав її, пояснивши, що щастя відрізняється від *задоволення* (останнє асоціюють з гедонізмом), бо в людей є мозок і розумова здатність. Це означає, що Щастя з великої літери Щ, про яке говорить Арістотель, має передбачати раціональне мислення та чесноти характеру, а не просто, якщо взяти перший-ліпший приклад, фінал НБА та відро печива з арахісовою пастою від *Costco*.

Якщо ідея «благоденства» вам досі не вповні зрозуміла, подумайте про неї так: ви чули, як люди, що серйозно займаються бігом, розповідають про «кайф бігуна»? Це (як вони стверджують) стан ейфорії, якого досягають наприкінці тривалого забігу і в якому раптом перестають відчувати втому та напругу, адже «перейшли на наступний рівень» і стали надлюдськими бігунами-божествами, що літають над доріжкою, окрилені енергією Чистої Радості Бігу. Маю сказати про це дві речі. Перше: такі люди — *найостанніші брехуни*, адже немає способу отримати від бігу задоволення вищого рівня, бо немає способу отримати взагалі *будь-яке* задоволення від бігу, бо в бігові немає нічого, від чого можна було б отримати задоволення. Бігати жахливо, і нікому й ніколи не варто це робити, якщо тільки за вами не женеться ведмідь. І друге: Арістотелеве «благоденство» для мене — це щось на кшталт «кайфу бігуна» для всього нашого існування, це почуття повноти, що пронизує нас, коли добре даємо собі раду з кожним аспектом людського буття.

Отже, на думку Арістотеля, мета життя — це благоденство, як мета флейти — видавати прекрасну музику, а мета ножа —

добре різати речі. Звучить класно, чи не так? #ЖитиНаші-КращіЖиття? Стати в цьому профі? Арістотель — хороший продажник, нас усіх захоплює його пропозиція: кожен теоретично може досягти рівня суперособистості. Аж тут наче грім серед ясного неба: якщо хочемо благоденствувати, то маємо набувати чеснот. І багато. У певних мірах та пропорціях.

Що таке чесноти?

Ми можемо думати про чесноти як про особливості людської вдачі, які схвалюємо або пов'язуємо з добром; фактично це ті риси людей, завдяки яким ми хочемо бути їхніми друзями, зокрема хоробрість, поміркованість, щедрість, благородність, щирість тощо⁶. Арістотель визначає чесноти як те, що «наближує носіїв до досконалості та забезпечує їхню здатність виконувати свої функції». Наприклад, чесноти ножа — це ті його властивості, що роблять його хорошим ножем, а чесноти коня — це ті притаманні коню властивості, завдяки яким він може добре скакати учвал і виробляти інші конячі штуки. А людські чесноти, за Арістотелем, — це те, що робить нас хорошими людьми. На перший погляд, це доволі очевидно. Якби під час заняття з тенісу тренер повідомив вам, що «чесноти хорошого тенісиста — це те, завдяки чому добре грають у теніс», ви, мабуть, кивнули б, вдали, що у вас задзвонив телефон, і скасували б решту тренувань. Але коли подивитися на аналогії, то все стає зрозуміліше:

⁶ Арістотель називає приблизно десяток чеснот, але він написав цей перелік майже 2400 років тому, тож мені здається правильним і виправданим внести деякі корективи в те, як ми говоримо про етику чеснот у сучасному світі. Якось трохи нерозумно аж так буквально сприймати античний документ, розумієте?

Річ	Чесноти	Призначення
Ніж	Гострота, міцність леза, баланс та ін.	Добре різати речі
Тенісист	Гнучкість, реакції, бачення корту та ін.	Добре грати в теніс завдяки різним технікам
Людина	Щедрість, благородність, сміливість та ін.	Благоденство / щастя

Ми знаємо, що нам потрібно (чесноти) і який від них буде ефект (вони приведуть нас до благоденства). Тож... як їх отримати? Може, ми вже їх набули? Чи народилися з ними? На жаль, тут не буде легкого рішення. Набуття чеснот — це шлях завдовжки в життя, і він *справді* важкий. (Знаю, це відстій. Коли Елеонор Шеллстроп — героїня Крістен Белл з «У кращому світі» — питала у свого вчителя з філософії Чіді Анагоньє, як стати хорошою людиною, то цікавилася, чи немає для цього якоїсь пігулки чи чогось, чим можна було б затягнутися. Ой леле!)

Як ми здобуємо чесноти?

На жаль, Арістотель вважав, що ніхто не народжується повністю доброчесним із природи — не буває немовлят, які мали б розвинені та чисті варіанти всіх цих чудових рис⁷. Хоча всі ми народжуємося з *потенціалом* набути їх. У всіх людей є те, що Арістотель називає «природні стани» чеснот: «Схоже, кожен з нас якоюсь мірою має з природи певний характер; ми ж бо дійсно буваємо справедливі, хоробрі, схильні до

⁷ Але ж яким крутим був би цей малюк! От дідько. Я подивився б на те, як благоденствує ця фантастична дитина.